

Tlačová správa pre TASR

Aktuálny stav včelárstva na Slovensku

Bratislava, 2. apríl 2020

Najvyšší počet včelárov a včelstiev na Slovensku bol v roku 1989, kedy bolo registrovaných takmer 39 000 včelárov s takmer 475 000 včelstvami, po tomto roku začal v dôsledku politicko-ekonomických zmien klesať až do roku 2003, resp. 2007. V roku 2003 bol na Slovensku zaznamenaný najnižší početný stav včelstiev - 192 000, v roku 2007 zas najnižší počet registrovaných včelárov - 13 780. Od roku 2008 je zaznamenaný v súvislosti s nástupom dotačného programu EÚ pre sektor včelárstva opätovný kontinuálny nárast počtu včelárov a chovaných včelstiev. V súčasnosti na Slovensku obhospodaruje cca 18 000 včelárov takmer 300 000 včelstiev. Väčšina z počtu včelárov na Slovensku je organizovaná v Slovenskom zväze včelárov (SZV).

Význam včelárstva

Najvýznamnejším hospodárskym prínosom chovu včelstiev je zabezpečenie opelenia poľnohospodárskych plodín, 84 % druhov z 264 plodín pestovaných na území Európskej únie je aspoň čiastočne závislých na opelení hmyzom. Absencia hmyzích opelovačov by spôsobila v rámci krajín EÚ 25 % pokles celkových úrod hmyzomilných plodín, pre Slovensko bola táto hodnota odhadnutá na takmer 27 %, predovšetkým vďaka vysokému zastúpeniu repky olejnej na ornej pôde.

Niektoré nepriame efekty opelenia sa exaktne finančne vyjadriť ani nedajú. Hmyzomilné rastliny sú napr. hlavným zdrojom mnohých vitamínov a minerálov, vrátane vitamínov A, C, kyseliny listovej, či vápnika, v ľudskej výžive. Úbytky opelovačov tak môžu zvyšovať výskyt chorôb ovplyvnených správnu výživou, ako napr. ischemickej choroby srdca. Opelovači sa popri zabezpečovaní dostatku potravín spolupodieľajú na produkcii liečiv, biopalív (napr. repkového oleja), stavebných materiálu (dreva) a ostatných umeleckých a úžitkových predmetov.

Včela medonosná je najefektívnejším pôvodným opelovačom v Európe. Robotnice jedného včelstva môžu pokryť oblasť okolo 100 km², 95 % zberových aktivít včelstva prebieha v okruhu 6 km od včelstva, aj keď za určitých podmienok doletia aj ďalej. Keďže voľne žijúce včelstvá sa v Európe už takmer nevyskytujú a mnohé z ostatných voľne žijúcich druhov opelujúceho hmyzu sú v existenčnom ohrození, dostatočné opelenie voľne rastúcich aj kultúrne pestovaných rastlín zabezpečujú včelstvá, ktorým v prežití pomáhajú včelári.

Faktory znižujúce životaschopnosť našich včelstiev

Medzi najvýznamnejšie globálne tlaky negatívne pôsobiace na včelstvá patria predovšetkým zmeny klímy a krajiny, intenzifikácia poľnohospodárstva, pesticídy, patogény, invazívne druhy rastlín a živočíchov a elektromagnetické znečistenie. Medzi najrizikovejšie faktory, ktoré môžu negatívne ovplyvňovať opelovačov a opelenie v blízkej budúcnosti väčšina autorov radí kontrolu poľnohospodárskej produkcie nadnárodnými

korporáciami, nové systémové pesticídy, nové RNA vírusy a čoraz častejšie výskyty vln horúceho počasia a sucha.

Dostupnosť a kvalita včelej pastvy na Slovensku aj v globálnom meradle sa dramaticky zmenila predovšetkým za posledné polstoročie v dôsledku nástupu intenzívneho poľnohospodárstva. Ako príklady zmien v poľnohospodárstve môžeme uviesť nástup umelých hnojív, ktoré vytlačili z osevných postupov strukoviny, masívne používanie herbicídov brániacich rastu kvitnúcich burín na poliach a ich okrajoch, kosba krmovín ešte pred ich rozkvetom za účelom zvýšenia obsahu bielkovín, aplikácia dusíkatých hnojív na pasienkoch podporujúcich rast tráv na úkor kvitnúcich rastlín a pod.

Zmeny klímy a priebeh počasia (najmä dlhotrvajúce daždivé, horúce alebo studené počasia) majú vo všeobecnosti negatívny vplyv na kondíciu včelstiev. Posuny v kvitnutí jednotlivých druhov rastlín vyvolávajú nárazové nektárové a peľové znášky v krátkych časových obdobiach, nasledované znáškovými medzerami, ktoré môžu byť pre včelstvá aj ostatné opel'ovače rozhodujúce pre ich následný úspešný rozvoj. Všeobecne sa predpokladá dobrá nektárová znáška v rokoch bez holomrazov koncom jesene a začiatkom jari a nepriaznivého počasia v priebehu kvitnutia (sucho, dážď a vietor). V roku 2019 bol z týchto poveternostných vplyvov asi najvýraznejší vplyv horúcej jari, ktorý zapríčinil takmer mesačný skorší posun kvitnutia zdrojov nektáru. V minulej sezóne 2019 veľa včelárov nevytočilo ani gram repkového medu, napriek tomu že krajina bola zaplavená žltou farbou. Naopak, včelstvá často hladovali. V tomto prípade sa ako prirodzené vysvetlenie núkajú vplyvy počasia, agrotechniky, odrody, príp. ich kombinácia.

Chemizácia znižuje imunitu včelstiev

Moderné poľnohospodárstvo je čoraz viac závislé od pesticídov zvyšujúcich úrody. Včely sú zvyčajne vystavené pôsobeniu pesticídov priamo počas zberu potravy. Čoraz viac sa objavujú chronické otravy, prejavujúce sa paralýzou, dezorientáciou a zmenami správania sa včiel, ktoré nastupujú po kratšom či dlhšom pôsobení daného prostriedku na ochranu rastlín. Včely medonosné majú v porovnaní s ostatnými druhmi hmyzu len približne jednu tretinu detoxikačných enzýmov, pričom tie sú aktívne len pri zabezpečení vyváženej stravy.

Niektoré druhy nebezpečných systémových pesticídov zo skupiny tzv. neonicotínoidov boli síce v EÚ zakázané, ale len na včelársky atraktívnych rastlinách. Táto skupina insekticídov sa teda naďalej používa, najčastejšie vo forme moridiel osív, a je roznášaná na značné vzdialenosti prostredníctvom spodných vôd, príp. vzduchom počas sejby. Niektoré štáty uplatňujú národné tzv. „núdzové“ výnimky na konkrétne typy aplikácií.

Pôvodný entuziazmus sprevádzajúci čiastočný zákaz používania neonicotínoidov postupne vyprcháva, keďže rezíduá týchto pesticídov sú i naďalej detekovateľné, a to napr. aj v nektári rastlín v chránených územiach. Negatívne pôsobenie týchto „moderných“ systémov ochrany rastlín sa nedá zabrániť jednoduchým dočasným zavretím včelstiev, ako tomu bolo v minulosti, kedy sa väčšina pesticídov aplikovala na porasty postrekmi. Vodu s rezíduami zdraviu škodlivých látok používaných v poľnohospodárstve pijeme nakoniec my všetci, včelu medonosnú je potrebné vnímať ako biondikátor stavu životného prostredia.

Poľnohospodárstvo priateľské ku včelám a životnému prostrediu

V súčasnosti sa SZV v spolupráci s organizáciou Beelife snaží presadiť zmenu novej Spoločnej poľnohospodárskej politiky tak, aby reflektovala ochranu opel'ujúceho hmyzu.

Optimizmus vyvolával Program rozvoja vidieka SR 2014–2020, kde v rámci agro –enviromentálnych klimatických opatrení bolo možné získať podporu na výsev multifunkčných okrajov polí. Cieľom tohto opatrenia bolo vytvorenie multifunkčných biopásov na 12 tisíc ha pôdy, v skutočnosti bolo u nás vytvorených iba 108 ha biopásov, čo je necelé 1% oproti plánom a víziám.

Ďalšou možnosťou spolupráce medzi pestovateľmi a včelármi je propagácia ochranej známky BeeFriendly, ktorou sa certifikovaní farmári zaväzujú dodržiavať pravidlá na ochranu opel'ovačov, ako je napr. obmedzené používanie pesticídov či kosenie plodín až po ich odkvitnutí.

Bolo by naivné si myslieť, že intenzívne poľnohospodárstvo sa zaobíde bez pesticídov a biotechnológií. Existujú však aj pesticídy, ktoré nie sú založené na syntetických jedoch a systémy poľnohospodárskej praxe priateľské ku včelám. V posledných rokoch sa v Európe, vrátane Slovenska, uskutočnilo viacero občianskych protestov týkajúcich sa nadmerného používania pesticídov. V Bavorsku v roku 2018 prebehlo najúspešnejšie referendum v histórii tohto spolkového štátu, požadujúce zvýšenie biodiverzity, väčšie zastúpenie ekologického poľnohospodárstva a zabránenie úbytku včiel a ďalších živočíšnych a rastlinných druhov. Na jeseň roku 2019 bola spustená celoeurópskej občianska petícia „Zachráňte včely a poľnohospodárov! Smerom k poľnohospodárstvu priaznivému pre včely a pre zdravé životné prostredie“. Túto petíciu možno podpísať aj elektronicky na stránke www.savebeesandfarmers.eu.

Jedným z perspektívnych a reálnych riešení, ktoré radikálne znižujú závislosť na agrochémii je presadzovanie digitálnych technológií a autonómnych robotov v rastlinnej výrobe, ktoré popri znižovaní nákladovosti rastlinnú produkciu výrazne ekologizujú. Tieto na trhu už dostupné roboty umožňujú ekonomicky „prežiť“ aj menším pestovateľom orientovaným na bio produkciu a menej ovplyvniteľných záujmami nadnárodných korporácií.

Úhyny včelstiev na Slovensku sa medziročne zvyšujú

Počas sezóny sa dajú čiastočné výpadky včelstiev nahradiť vytváraním včelstiev nových, preto je sledovanie sezónnych výpadkov problematické. Štandardne sa sledujú najmä mimosezónne výpadky včelstiev, ku ktorým dochádza v období od ich poslednej kontroly (september, október) do obdobia prvých preletov včelstiev (február, marec). Tieto straty včelstiev sa monitorujú prostredníctvom štandardizovaných dotazníkov vo viacerých krajinách sveta, vrátane Slovenska.

Na Slovensku sa začalo s monitoringom „zimných“ strát včelstiev v sezóne 2009/2010, pričom až do sezóny 2018/2019 nepresiahli hranicu 10 %, čo je všeobecne akceptovateľná hranica úhynov. V sezóne 2018/2019 už dosiahli zimné straty na Slovensku nad 10 %, čo predstavuje hodnotu mŕtvych včelstiev 3,6 milióna eur a s podobným číslom rátame aj túto jar. Údaje od včelárov za obdobie zimovania 2019/2020 sa stále spracúvajú, už teraz však vieme, že niektorým (často dlhoročným a svedomitým) včelárom uhynula väčšina včelstiev. SZV v súčasnosti analyzuje záťažové látky a prítomnosť patogénov vo vzorkách mŕtvoliek včiel odobraných z uhynutých včelstiev.

Zvyčajne sa na stratách, príp. nárastoch populácie včelstiev podieľa viacero faktorov, ktoré sa navzájom ovplyvňujú, všetky však súvisia so znižovaním imunity našich včelstiev. Zimné úhyny včelstiev sú jednoznačne najviac ovplyvnené prítomnosťou klieštika a niektorých genetických verzií ním prenášaného vírusu

deformovaných krídel DWV. Na prežívateľnosť včelstiev v hlavnej sezóne zas najviac vplyva nedostatok priebežne kvitnúcej včelej pastvy a znižovanie dlhovekosti včiel (ako aj plodnosti matiek a trúdov) v dôsledku záťažových látok, najmä pesticídov používaných v ochrane rastlín, ale aj na liečenie klieštikovosti. Nebudeme pravdepodobne nikdy schopní odhaliť viacnásobné vzájomné interakcie rôznych záťažových látok, príp. chorôb včelstiev. Zaužívaná včelárska prax bráni prirodzenému výberu preferujúcej odolnosť voči chorobám, pričom na „dvere klopu“ nové patogény, ktoré sa môžu objaviť aj úplne nečakane.

Včelárstvo v kríze a počty včelstiev rastú?

V médiách je narastanie početnosti včelstiev a včelárov v EÚ často interpretované ako dôkaz nadštandardnej starostlivosti o včelárov a čoraz jednoduchších podmienok pre podnikanie vo včelárstve. Nárast počtu včelstiev a včelárov však v podstate kopíruje demografický vývoj ľudskej populácie. Niekedy stavy včelstiev v jednotlivých krajinách stúpajú v dôsledku štatistických nepresností – mnohé štáty EÚ stále nahlasujú počty včelstiev formou odhadu, a keďže od ich počtu závisí prerozdelenie celkového balíka financií do sektoru včelárstva, zväzda to k „nepresnostiam“, samozrejme smerom nahor. Dopĺcajú na to krajiny ako Slovensko, ktoré majú zavedené systémy precíznej registrácie včelstiev.

Nedostatkom kultúrne chovaných včelstiev trpia hlavne krajiny Európy. Dôvodom je najmä nízka rentabilita profesionálnych včelárskych hospodárstiev, ktorú ovplyvňujú nízke ceny dovozového medu na globálnom trhu, výrazné medziročné výkyvy v produkcii medu spôsobené zmenami klímy a krajiny, a v neposlednom rade zvýšené náklady na obnovu početného stavu včelstiev v súvislosti s ich zvýšenými úhynmi. Opel'ovací servis v ekonomicky najvyspelejších regiónoch sveta zabezpečujú vo výraznej miere záujmoví včelári, ktorí nie sú až tak ovplyvnení ekonomickými tlakmi. V EÚ viac ako tri štvrtiny včelárov obhospodaruje menej ako 50 včelstiev. Na Slovensku je počet profesionálnych včelárov tiež nízky, len niekoľko desiatok rodín má hlavný príjem zo včelárstva a u záujmových včelárov nie je rentabilita hlavným motívom, prečo sa venujú tomuto koníčku.

Postupný nárast včelstiev na Slovensku je zaznamenaný od roku 2008 v súvislosti s nástupom dotačného programu EÚ pre sektor včelárstva. Väčšina finančných prostriedkov bola na Slovensku investovaná do liečenia klieštikovosti a do vzdelávania, vrátane organizovania kurzov pre začínajúcich včelárov, čo spôsobilo medziročný nárast včelárov.

Diskutabilná je dlhodobá podpora profesionálneho včelárstva v EÚ pri súčasnej cenovej neistote na globálnom trhu – pre včelárov napr. v Maďarsku a v Rumunsku, ktorí investovali do veľkých včelníc, môže byť táto sezóna poslednou, keďže ku koncu roka 2019 výkup medu v Európe „zamrzol“ a ponúkaná veľkoobchodná cena je hlboko pod výrobnými nákladmi. Túto situáciu spôsobil najmä obrovský podiel falzifikátov medu na európskom aj globálnom trhu, ktoré sú natoľko sofistikované, že doteraz neexistuje jednotná certifikovaná metodika na ich odhalovanie. V najbližšom období preto predpokladáme zánik viacerých profesionálnych včelárskych prevádzok v Európe. EÚ má cca 60 % mieru sebestačnosti v mede a na uspokojenie potrieb trhu dováža na svoje územie približne 210 000 ton medu z tretích krajín, predovšetkým z Číny (60 % z celkového dovozu) a Ukrajiny (20 %).

Ako môžeme pomôcť včelám?

Vylepšovanie úživnosti krajiny pre včelstvá je možné vysádzaním zmesí kvitnúcich nektárodajných rastlín, pričom pri zostavovaní zmesí je potrebné myslieť na to, aby produkcia nektáru a peľu bola vyrovnaná počas celého dňa aj sezóny. Možnosti zlepšovania včelej pastvy existujú aj v zastavaných oblastiach, a to

prostredníctvom kvitnúcich súkromných, verejných či komunitných záhrad, zelených striech, mestských parkov, lesoparkov a cintorínov.

Jednou z najefektívnejších spôsobov podpory slovenského včelárstva je kúpa medu priamo od domácich včelárov. Na Slovensku (na rozdiel od niektorých iných krajín) neplatia poľnohospodári včelárom za tzv. „opel'ovaciú službu“, takže jediným zdrojom príjmu pre nich predstavuje predaj medu. Ten je najvyššej kvality, ako dokazujú mnohé ocenenia z celosvetových súťaží. V neposlednej rade takmer úplne vylúčite riziko, že si namiesto medu s množstvom zdraviu prospešných látok donesiete domov z obchodu len hustý sladký sirup. Slovenský zväz včelárov je držiteľom ochranného označenia „Slovenský med“, pričom pri medoch s týmto označením garantuje prírodný a slovenský pôvod.

Včelám zdar!

Súctou k Vám,

Ing. Milan Rusnák
predseda SZV

Materiály spracoval pre TASR: doc. Róbert Chlebo PhD.